

Variácie antropocentrizmu v národno-spoločenskej lyrike P. O. Hviezdoslava s prírodnou motivikou

Vladimíra Vrajová

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela,
Banská Bystrica
vladimira.vrajova@umb.sk

Kľúčové slová: národno-spoločenská lyrika, príroda, antropocentrizmus, metafora, hodnotenie
Keywords: national-social lyrics, nature, anthropocentrism, metaphor, valuation

1 Úvod

Prírodné motívy sú súčasťou slovenskej i svetovej literatúry vo všetkých vývinových obdobiach. Naturálne obrazy sú vlastné najmä prírodnej lyrike zameranej na opis fauny, flóry a neživých environmentálnych zložiek, na vyjadrenie ich estetických kvalít alebo zachytenie nálady, ktorú vyvolávajú. Naproti tomu intímna a reflexívna poézia využíva prírodnú symboliku pri skonkrétnení ľudskej psychiky, citov a vnútorného rozpoloženia. Súčasná umelecká produkcia na jednej strane tematizuje globálnu ekologickú krízu (ekoliteratúra) a prognózuje jej dôsledky (climate fiction/cli-fi próza); na druhej strane zobrazuje únik moderného človeka z civilizácie do prírody (environmentálna lyrika) (Kamenčík, 2012, s. 42). Najnovšie literárne výskumy sa sústreďujú práve na etický aspekt umeleckej literatúry a akcentujú biocentrický, prípadne ekocentrický prístup k životnému prostrediu (Kopecký, 2012, s. 11–15).

Príspevok je zameraný na Hviezdoslavovu nadosobnú poéziu, kde sa prírodné motívy neexponujú v uvedených kontextoch, ale kde participujú na umeleckom spracovaní národných, sociálnych a spoločenských tém. Priemet dobovej situácie a reálií do spisovateľovej tvorby sa spája s významom literatúry v devätnástom storočí a koreluje s jej pronárodne orientovanými funkciami (Sedlák et al., 2009, s. 521–522). Komunikačná triáda medzi autorom, lyrickým subjektom a čitateľom je v tomto prípade vysunutá z primárnej úrovne (zámer umelecko-estetického pôsobenia → čitateľský zážitok) na sekundárnu úroveň (úsilie o rozvoj národného jazyka a zmenu objektívnej reality → sémantická, pragmatická a axiologická odozva), pričom prvá z úrovní zostáva exponovaná (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 155; Rakús, 2011, s. 17). Výskumný fokus je zúžený na zobrazenie prírodných živlov, ktorých pôsobenie je pendantom deštruktívnej ľudskej činnosti (človek-ničiteľ ↔ príroda-ničiteľka). Obrazy pustošenia prírody sú spolu s naturálnymi obrazmi prítomné aj v básnikovej osobnej poézii, lyricko-epickej spisbe alebo dramatických dielach, avšak táto línia nie je predmetom našej pozornosti.

Štúdia nadväzuje na výskum vzťahu človeka a prírody v Hviezdoslavovej národno-spoločenskej lyrike, kde sú básnické obrazy kategorizované do štyroch skupín: živel ako symbol zlých okolností (*doba búrky v národe*), živel ako nástroj ľudskeho zla (*panovačnosť blesky mece, húka hromy*), živel ako nástroj spravodlivosti (*zajtra vami víchor pozatriasa, pometá, porúca vás*) a živel v neprenesenom význame (*chalúpka dažďu-vetrisku prístupná*) (Vrajová, 2024). Predkladaný príspevok rozširuje tieto zistenia o humánnu perspektívu so zreteľom na široko koncipovaný antropocentrizmus zastrešujúci sémantické modifikácie pojmu.

2 Teoreticko-metodologické východiská a výskumná vzorka

Predkladaný text je sondou Hviezdoslavovej nadosobnej poézie cez prizmu antropocentrizmu a jeho variácií, prípadne jeho negácie. Antropocentrizmus má v ekolingvistike, ale najmä ekokritike inú obsahovú náplň než antropocentrizmus v kognitívnej

lingvistike. Kognitívne vedy zdôrazňujú antropocentrickosť v metaforickej konceptualizácii sveta, zatiaľ čo ekologické vedy prízvukujú dominanciu človeka ako pôvodcu všetkých hodnôt. Každé ľudské hodnotenie je neoddeliteľne späté s antropocentrickým prístupom, a to aj pri posúdení vzťahu k ekosystému. Antropocentrizmus postupne nadobudol negatívne konotácie, a to v súvislosti s nešetrným zaobchádzaním s prírodou a prírodnými zdrojmi, a jeho ekokritické popieranie nesúvisí s forklúziou človeka ako hodnotiteľa, ale ako podmaniteľa (Kopecký, 2012, s. 93–94). Pri prezentácii výsledkov postupujeme jednak po línii interdisciplinárnych, ekologicky orientovaných výskumov (človek-hodnotiteľ a človek-pán zeme), a to i napriek tomu, že Hviezdoslavova básnická polemika s človekom ako vládcom planéty nezodpovedá premisám ekokritiky¹; jednak po línii kognitívno-lingvistických výskumov (zmyslová skúsenosť a skúsenosť ľudského tela reflektovaná v konceptuálnych metaforách).²

Cieľom príspevku je identifikovať prejavy antropocentrizmu vo výrazovom pláne národno-spoločenskej lyriky P. O. Hviezdoslava. Výskumnú vzorku tvorí 69 básní, ktoré postihujú celé obdobie spisovateľovej literárnej činnosti a v ktorých sa pri reakcii na spoločenské dianie exponujú obrazy prírodných živlov. Pri spracovaní textového súboru je uplatnený analyticko-interpretatívny a čiastočne komparačný prístup, ktorý čerpá z metodológie všeobecnej jazykovedy (štylistiky), ale aj kognitívne, ekologicky a pragmaticky zameranej lingvistiky. Vzhľadom na literárnu povahu skúmaných textov je dôležité aj terminologické inštrumentárium literárnej vedy.

Pri posúdení axiologického aspektu zohľadňujeme lexikálny význam, ktorý na ploche celého textu preberáme z aktuálnych kodifikačných a lexikografických príručiek, dostupných online na stránkach Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied. Doslovné citovanie z korpusu označujeme úvodzovkami a kurzívou, pričom vynechané verše bez ohľadu na ich počet zapisujeme graficky ako / [...] /. Pri dokladovaní istého fenoménu používame kurzívu a kvôli prehľadnosti, resp. zrozumiteľnosti spravidla meníme slovosled, modifikujeme slovné tvary, vynechávame niektoré vetné členy a podobne. Vzhľadom na jazykovednú povahu výskumu pristupujeme k materiálovej základni ako k jednému celku bez zohľadnenia literárneho, vnútrotextového okolia, v ktorom sa prírodná symbolika funkčne a významovo potvrdzuje. Názov, resp. incipit lyrického textu uvádzame len pri demonštrácii ojedinelého a singulárne exponovaného javu.

Prezentáciu výsledkov začíname antropocentrickým hodnotením zúženým na úroveň denominačných a referenčných prostriedkov, potom prechádzame k polemike s ústredným postavením človeka na planéte a nakoniec sa sústreďujeme na antropocentrizmus v konceptualizácii prírodných živlov, zeme a človeka.

¹ L. Buell (1995, s. 12) vymedzuje štyri kritériá, ktoré majú spĺňať texty podrobené ekokritickému čítaniu: 1. príroda nevytvára iba dejový rámec, ale svojou prítomnosťou indikuje prepojenie ľudskej histórie s prírodnými dejinami; 2. záujem človeka nie je jediným legitímnym záujmom; 3. súčasťou etickej orientácie textu je obraz zodpovedného zaobchádzania s prírodou a prírodnými zdrojmi; 4. príroda je v texte uchopená viac ako proces než ako konštanta. P. Kopecký (2012, s. 15) tieto kritériá dopĺňa o sústavnéprehodnocovanie antropocentrického videnia sveta (v podstate ide o parafrázu a rozšírenie druhého kritéria). Na tomto základe M. Kamenčík (2012, s. 42) diferencuje diela, ktoré boli a ktoré neboli napísané s explicitným ekologickým posolstvom. Platí pritom, že prírodné motívy môžu byť aj v starších literárnych textoch reinterpretované s dôrazom na pozitívny či negatívny prístup ľudstva k životnému prostrediu.

² K problematike antropocentrickosti v jazyku, telesnému ukotveniu ľudskej kognície a konceptu stelesňovania pozri napr. Geeraerts, 2019, s. 209–215; Lakoff – Johnson, 2002; Vaňko, 2014, s. 13–14; Vaňková, 2007, s. 40–67; Vaňková et al., 2005, s. 59–66.

3 Antropocentrizmus v aplikácii hodnotiacich výrazov

Prostredníctvom denominácií sa potvrdzuje antropocentrická perspektíva, ktorá sa vzťahuje na spisovateľa premietnutého do lyrického subjektu a hodnotiaceho iné ľudské bytosti, ich charakter a činnosť, ale aj pôsobenie naturálnych síl, estetický potenciál prírody, kondíciu zeme a podobne (*najhroznejšia nemoc zeme; krásna zem; nešeredný svet*). V centre pozornosti sa nachádza „hodnotenie človeka človekom“, pri ktorom sa uplatňujú referenčné výrazy, ale aj rozvíjajúce členy (*tichí mamľasovia bez mozgu a bez duše; tlupy čachrajúcich lotrov; urputní násilníci*). V analyzovaných textoch je evidentné varíovanie gramatickej kategórie čísla pri adresnej druhej osobe, ktoré v apelových pasážach reflektuje synekdochické stvárnenie pôvodcov zla na jednej strane (*človek*) a populáciu nenapĺňajúcu mravné normy na strane druhej (*ľudia, ľudstvo, národ, svet*). V deskriptívnych pasážach sa na človeka/ľudí odkazuje v tretej osobe singuláru alebo plurálu, pričom expresivitu korelujúcu s pozitívnym/negatívnym hodnotením evidujeme nielen pri referovaní (*ľudská luza, ľudská nešered', vetešníci; sirôtka, bohatier, anjeli*), ale aj v širšom kontexte: „[...] *veliký / Boh určil trest na toho veliký, / kto bratu neprial ani toho vzduchu, / kto vraždu spáchal nevinnom na duchu / a z úst anjelom šklbal jazyky! //*“ (Hviezdoslav, 1931, s. 220). Ak to významové hľadisko umožňuje, pri analýze abstrahujeme od rozvíjajúcich a podradených členov a sústreďujeme sa iba na menné denominácie.

Spomedzi referenčných výrazov je najfrekvencovanejšia paradigma substantíva *človek* (v desiatich básňach), tu radíme aj plurálovú podobu *ľudíci*; nasledujú maskulína *diabol* (šiestich), *vrah* (štyroch), *šielma* (troch) a *nepriateľ* (v dvoch básňach). Dominantná časť abstrahovaných prostriedkov má singulárny výskyt, čiže sa exponuje iba na ploche jedného komunikátu. Kvantitatívne zastúpenie na jednej strane prízvukuje ľudské zlo, nenávisť a skazonosnosť, na druhej strane reflektuje rozmanitosť Hviezdoslavovho umeleckého vyjadrovania – keďže denominačná variabilnosť je zreteľná nielen vo výskumnom súbore ako celku, ale aj v lyrických textoch ako samostatných jednotkách.

Pri klasifikácii lexikálneho významu z hodnotiaceho hľadiska uvažujeme o substantívach s opisným (*brat*), intelektuálnym hodnotiacim (*nenávisník*) a citovo hodnotiacim významom (*šarvanec*). V jazykovom prejave však dochádza k aktualizácii potenciálnych a virtuálnych citovo hodnotiacich prvkov (noém) v slovách s opisným alebo intelektuálne hodnotiacim významom. Rešpektujúc poradie kognitívna zložka obsahu → intelektuálne hodnotiaci prvok → citovo hodnotiaci komponent a reflektujúc poznatky o inherentnej, adherentnej a kontextovej expresivite (Zima, 1961), vymedzuje J. Dolník (1989, s. 32–38) nasledovné skupiny slov:

I. Slová s virtuálnym citovo hodnotiacim významom a slová s opisným lexikálnym významom. Do tejto kategórie spadajú kolokácie, ako *sluzi pekla, vtedy ľudstva, hadie duše* alebo *skyvotané tiene*. Plurálové formy substantív majú opisný lexikálny význam a ich intelektuálny/citovo hodnotiaci potenciál sa prejavuje až v jazykovom prejave (Dolník, 1989, s. 33).

II. Slová s potenciálnym citovo hodnotiacim významom. Ide o lexémy, ktoré majú opisný alebo intelektuálny hodnotiaci význam, pričom v kontexte dochádza k aktualizácii citovo hodnotiaceho prvku. So zreteľom na výskumnú vzorku môžeme túto skupinu ďalej diferencovať.

- a) Lexémy s intelektuálnym hodnotiacim významom a sémou nemorálneho konania, skazy a deštrukcie (*vrah/vrahovia, človek-vrah, násilník/násilníci, kat, skaziteľ, záškodníci, zlodeji, utrhači*) a sémou nemorálneho myslenia, postoja a rozhodnutia (*chamtivec, zradca, nekludník, slaboch* [vo význame zbabelec], *neprajníci, klamári, šibal, zneužitel umu*).
- b) Slová a slovné spojenia s intelektuálnym hodnotiacim významom, ktoré sú súčasťou náboženského komunikačného registra (*bezbožní, priestupníci Božích zákonov, zapierač*

Božieho milosrdenstva) alebo biblického prototextu (*diabol/diabli, hriešnik, farizej*). Pre úplnosť je potrebné uviesť, že pôvodný význam maskulín nemusel byť kompatibilný s obsahovou náplňou, ktorú im prisúdila kresťanská ideológia: lexéma *hriech* pomenúvala v praslovančine neúmyselnú chybu, kým náboženský pojem sa týka prestúpenia zákona; *diabol* v gréčtine označoval ohovárača, ale v biblických knihách referuje na zlú duchovnú bytosť; a *farizej* v aramejščine denotoval človeka oddeleného od nečistých vecí, zatiaľ čo v Biblii príslušníka židovskej náboženskej plejády (Králik, 2015, s. 120, 158, 209–210). Tieto lexémy sa v jazykovej praxi konvencionalizujú, pričom ich obrazný potenciál pri ustáľovaní sekundárneho významu klesá (*hriešnik* [hovorovo expresívne previnilec], *farizej* [pejoratívne pokrytec], *diabol* [expressívne zlý človek]) (Zambor, 2010, s. 13–14).

- c) Zvieracie substantíva použité pri referovaní na človeka a exponované v rámci takzvanej kontextovej expresivity, pričom konvencionalizáciou preneseného významu dochádza k vzniku nadávky (*šelmy, pandravy, vipry, hmyz, cudzopasníci, šakali*). F. Čermák (2010, s. 121) v tejto súvislosti uvádza, že vulgarizmy najčastejšie vznikajú polysémickým rozšírením zvieracích pomenovaní, ale aj atributívnych podstatných mien, negatívnych ľudských prototypov, označení pohlavných orgánov, abstraktných podstatných mien a najmenej názvov miest/predmetov. Konotačný rozptyl je aj v tomto prípade usmernený a nevzťahuje sa na široký diapazón zvieracích vlastností, ale iba na tie negatívne, ktoré v súlade s autorskou intenciou umožňujú usúvzťažnenie s človekom. Uplatnenie týchto slov v expresívnom význame formuje spoločenské chápanie zvierat, ktoré môžu byť jednostranne uchopené ako reprezentanty až symboly zlej vlastnosti (Vaňková, 2007, s. 217–218). Okrem uvedených je v Hviezdoslavovej nadosobnej poézii negatívne modelovaný aj sup, netopier, sova, kuvik alebo orol a sokol pri prehodnotení romantických ideálov; na druhej strane je pozitívne hodnotený škovránok, slávik, včela a ďalšie (viac k tomu pozri Šmatlák, 1961, s. 338–339; Turčány, 1960, s. 14–22).
- d) Lexémy použité v ironickom a negatívnom expresívnom význame (*milovníci pravdy* [klamstva]; „*páni*“ *zohrdili náš rod; horlivci* [ľahostajníci] *zmlkli v priepasti*). Ironia explikovaná buď ako trópický výrazový prostriedok, vystavaný na prenášaní významu na základe kontrastu (Harpáň, 2009, s. 96), alebo ako typický príklad porušenia Griceovej maximy kvality (citované podľa Hoffmannová, 1997, s. 99, 102), nadobúda pri zameraní na človeka sarkastický charakter (*podlí ľudici sú zeme slávskej slabí panovníci; zaslepení podložia nohu slepému; nevrž hlavy proti prácnym údom, vy správcovia!*).

III. Slová s afektívnym a citovo hodnotiacim významom. Pri umeleckom stvárnení ničivej aktivity človeka Hviezdoslav uprednostňuje priame a neobrazné pomenovania pred výrazovými prostriedkami básnickej obraznosti a nepriamymi pomenovaniami. V. Turčány (1960, s. 27–28) nachádza príčinu tejto bezobraznosti v rezignácii na spoločenské funkcie literatúry (teda v skepse, či umelecká reč môže iniciovať národno-spoločenský prerod) a v presvedčení, že túžená spoločenská zmena koreluje s demaskovaním, pomenovaním a následnou nápravou neprijemnej reality. Príkladom sú slová *lotri, mamľasovia, kántritelia, zaslepení, nešered', luza, beštije* alebo *háved'* s explicitným citovo hodnotiacim kvalifikátorom.

4 Popretie antropocentrického prístupu k ekosystému

K umeleckému stvárneniu deštruktívneho ľudského pôsobenia nedochádza len na úrovni menného pomenovania, ale aj na úrovni verbálne stvárnenej činnosti. Nešetný prístup k životnému prostrediu je prepojený s bezcharakternosťou, technickým rozvojom a predovšetkým so vzburou voči najvyššej autorite (teokracii) a rezultuje do obrazu spustošenej a zošklivenej zeme. Reprezentatívne exemplum poskytuje človek (proti)vojnových básní –

Krvavých sonetov, ale aj cyklu *Severné žiare* ako ohlasu na prusko-francúzsku vojnu (1870 – 1871) –, ktorý pripravil zem o niekdajšiu krásu a spôsobil muky všetkému živému.

Apel na Boha, aby zasiahol proti nespravodlivosti a pomohol utláčanému národu, súvisí v Hviezdoslavovej nadosobnej lyrike s neoprávneným uzurpovaním moci a suverenity.³ Na druhej strane sa v *Krvavých sonetoch* exponuje priama súvislosť medzi zničenou zemou a ľudským panovaním: „*Ba pošpatil si iba krásnu zem / tú, samozvanče, pošlú z Tvorca ruky! /*“ (Hviezdoslav, 1952, s. 33), po čom nasleduje reakcia lyrického subjektu v podobe direktívu: „*Síd' z trónu! [...]*“ (Hviezdoslav, 1952, s. 33). Na základe rozboru ľudského konania autor spochybňuje pozíciu človeka ako pána prírody/stvorenstva, a to nielen v rozkazovacích a zvolacích vetách, ale aj prostredníctvom rečníckych otázok: „*Človek, tys' stvorstva koruna? / Nemožno mi uverit': / [...]* / *Vidím ťa biť čelom nebe, / klnúť bohu, škodiť sebe; /*“ (Hviezdoslav, 1955a) alebo „*[...] Nuž, človeče, tys' pánom prírody? / ty že máš právo rozhodovať nad ňou? / Prv seba opanuj! skroť kázňou vládnu: /*“ (Hviezdoslav, 1952, s. 32).

G. Garrard (2004, s. 88–100) považuje kresťanskú apokalypsu za sebastrednú, neúmyselne komickú a súčasne tragickú predstavu, ktorá vedie k nezaujmu o životné prostredie a v konci sveta nachádza nezmyselné uspokojenie. Naproti tomu sú starozákonné naratívy o zničení planéty teocentrické, vzťahujúce sa na Božiu pomstu, trest alebo súd, pri ktorom je v popredí paralela medzi zničením súdobého sveta a zánikom morálne spustnutej Sodomy a Gomory. Biblický verš „*A Hospodin dal, aby pršala na Sodomu a Gomoru síra o oheň z neba*“ (Gn 19, 24) je básnicky aktualizovaný napr. v poéme *Elégie pôstne (Letorosty)*: „*Dážd', hrozný dážd': ten spadlý na Sodomu? // [...] // okamih blyskne na orloji sveta / prv, než sa nazdá, vpáli cez povalu, / kde [zloba; dopl. V. V.] pelešila v bezpeč' uzavretá: /*“ (Hviezdoslav, 1928, s. 267). Božia spravodlivosť sa síce realizuje ako dejinná istota, ale lyrický subjekt ju chce urýchliť tým, že v básni s incipitom *Zájd', slnko (Stesky)* Bohu pripomína ľudské zlo a vyzýva ho na čin: „*[...] A ty, Spravodlivý, ty, / ty Sudca, v ľavej vážky citlivé, / čo zbadajú i zdanie myšlienky, / a v pravici prút tisícerej káry –: / ty mlčky sa ich zhube prizeraš? /*“ (Hviezdoslav, 1955b, s. 292); avšak na Božiu nečinnosť nakoniec reaguje zmierlivo: „*to jedno, iste viem: len zhovievaš, / lež nezabúdaš... [...]*“ (Hviezdoslav, 1955b, s. 292). Ide o štandardné zakončenie apelových pasáží zameraných na Boha, a to nielen v analyzovaných textoch, ale aj v Hviezdoslavovej literárnej produkcii ako celku, keď po otázkach, výčitkách a dovolávaní sa spravodlivosti nasleduje pokorný odstup, rezignácia, dôvera (pozri napr. žalmy *De profundis*, *Žalm žaloby*, *A ešte pôst*).

Prírodné sily sú pritom späté s Bohom v troch modifikáciách: v prvom rade ide o živly ako nástroje trestu, ale aj vyslobodenia (v *tvojich bleskoch je vykúpenie verných*); ďalej sú to živly ako indikátory božskej prítomnosti (*príd' s vzrušením sa Božej prírody, príd' v sváre živlov*) a nakoniec sú to živly ako priestor schovávania sa pred ľuďmi (*Boh sa skrýva v bezcitných mrákavách*). V tejto súvislosti je dôležité upozorniť na ambivalentnosť vlastností prisudzovaných Bohu: na jednej strane je to zhovievavosť, vyčkávanie až nečinnosť (*Pane, dokedy sa budeš skrývať?*), na druhej strane je to spravodlivosť spojená s konaním a mocou/všemohúcnosťou (*sväto-svätá je pomsta Hospodina*). Iným atribútom je láska a opatera (*u Boha bezpeční sme celky*) protikladná zhubnosti spojenej so zlorečením, zvrchovanou vôľou alebo svojvôľou (*národ, z ktorého som vyšiel, si ponížil v nerestí, bied potopu*) a podobne.

Boží charakter reflektujú aj proprializované denominácie, ako *Prozreteľnosť*, *Spravodlivý*, *Sudca*, *Vládca*, *Tvorca*; hoci pri oslovení sa najčastejšie uplatňuje vokatívna forma *Pane*, prípadne *Bože*. Zaznamenali sme aj antroponymum *Jehova*, ktoré sa v starozákonných

³ Napr. „*Nebe! Nebe!... zbladniž tvoje líce! / Bo človek sa hned' tým honosí, / že je on boh, a ty že si hriešnik, / čo milosť u dvier jeho prosí [...]*“ (Hviezdoslav, 1956, s. 26) alebo: „*[...] No človek-vrah: / on doň [sveta; dopl. V. V.] ti [Bože; dopl. V. V.] vrhol svoju ohyzdu; / v ňom mánotratí abo užiera; / humpliarí na ňom... [...]* / *po zotročených šijach šplhajú sa / na ctibažnosti vrch, tvoj, Vladáru, / trón uchvátil by! [...]*“ (Hviezdoslav, 1955b, s. 289).

knihách spravidla prekladá menom Hospodin, menej titulom Pán (Arthurová, 2006, s. 53–55), ale aj onymá *Kristus* a *Duch svätý*. Apelatívne referencie sú marginálne, obmedzené na päť výskytov formy *boh/bože* a na dve adjektívne doplnené maskulína (*pán veľký živlov, sudca spravodlivý*), pričom menne rozvíjané môžu byť aj zámená písané veľkým začiatočným písmenom ako formálny signalizátor úcty (*Ten, ktorý spálil Sodomu*). Mimo kresťanského rámca sa podoba *boh* využíva v prenesenom význame pri označení ľudskej autority – predovšetkým s negatívnym axiologickým príznakom (*človek sa tým chváli, že on je boh*), pri referovaní na iné božstvá (*naši predkovia obetúvali, povďační najprv bohom*), ale aj vo funkcii interjekcie (*vám to ,s bohom*’).

Okrem vzbury naproti Bohu reflektuje Hviezdoslav aj plytvanie prírodnými zdrojmi a s tým späté pôžitkárstvo a obžerstvo. Dôležitý je vnútrotextový kontext, v ktorom sa do súvislosti dostáva príroda, pôda a takzvané dary zeme s ľudskou márnivosťou; v iných básňach sa plytvanie spája predovšetkým s vládnuou vrstvou, ktorá žije z práce ľudu.⁴ V cykle *Severné žiare* spisovateľ využíva obraz obžerstva aj pri opise vojnového ničenia (metaforicky tu usúvzťažňuje kanón s jaternicou): „*Jelitnaté staré delá, / pokrm, poj ich [vrahov; dopl. V. V.] veľa, veľa! / A výsledok ich objedze: / zaryhajú hrádze, medze. /*“ (Hviezdoslav, 1956, s. 16). Iným prípadom je ničenie prírody z dôvodu výstavby železničného úseku Kľačany – (Trstená – Suchá Hora) – Nowý Targ na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia. V roku 1898 sa otvorila trať Kľačany – Oravský Podzámok; o dva roky neskôr sa trať predĺžila do Suchej Hory a v roku 1904 až do Nowého Targu. Výstavba železnice si na Orave vyžiadala veľa zásahov do prírody, výrub lesov a výstavbu mostov – najmä 88 metrov dlhého železničného mosta nad Oravou v Dolnom Kubíne, a štyroch mostov v bažinatých a močiarnych oblastiach na Hornej Orave (porov. Huba, 1998). Po presťahovaní sa z Námestova do Dolného Kubína Hviezdoslav opísal výstavbu trate v básni s incipitom *Vtom, čo som sa bol zabral po rokoch* (Stesky): „[...] *Čuj! Hluk kýsi; / var’ rieka hučí, niekde spadol dážď, / i príval hrnie? Teraz, ha, zas hvizd! – / Ach, viem už, čo to za rušiteľ’ je / tej idyly tu kedys’ roztomilej, / pokoja, blaha! – Mostom zhrmel vlak / a rušeň spískal [...]*“ (Hviezdoslav, 1955b, s. 173).

5 Antropocentrická skúsenosť v básnických obrazoch

Pri básnickom usúvzťažení prírodných obrazov s ľudskou doménou sa zameriame primárne na oblasť emócií. Dominantný je hnev spojený s nenávisťou, pričom silou – ktorá je jeho prejavom alebo ktorá ním disponuje – je vzduch, potom zem, oheň a voda (*keď sa nebesá hnevajú, zídu v mrákavách vs nenávistné mraky nám svisly nad hlavami*). Ovzdušie je spojené s obrazmi búrky, blýskavice, silného dažďa, krupobitia, mrákavy a víchrice. Na druhej strane zem koreluje so živelnou katastrofou zemetrasenia, oheň požiaru a voda s predstavou rozbúreného mora, vysokých vln a záplav. Pri priamom pomenovaní sú prejavy citu zjednotené s ničivosťou búrky, mora a vetra, ale aj so sprievodnými auditívnymi javmi (*hromžiace nám tie mračná; Duchu svätý, príd’ v hneve víchru; príkory mora zúria*). V prvom príklade je funkčne využitá polysémia medzi hromžením, čiže nadávaním, a hromovými zvukmi vznikajúcimi počas búrky. Fatálnosť spravodlivého či nespravodlivého rozhorčenia je exponovaná v konzekvenciách, ktoré postihujú celú planétu bez výnimiek (*krutý, besný ľadovec doriadil naše sady; víchor s vami nestrojí žarty, čo ste karty slávskych dejov zamazali vápnom; víchor vás šľahá prútmí*).

Fyziologickým prejavom hnevu je predovšetkým zmena farby a výrazu tváre, konkrétne ide o zblednutie (*nebe, zbledniž tvoje líce*), sčervenanie (*oblač jal rumenec hnevu*), napnutie

⁴ Do vymedzeného rámca spadajú ukážky: „*Aj, stovili ste všetko, čo zem dala: / obliekli, v pocht’ zjedli, vypili. / [...] / a ďalej? – Inu, bude mať, kto gazda; / kto mrhač: tomu hlad a noc! /*“ (Hviezdoslav, 1931, s. 335) alebo „*Ste ako vír, čo všetko hlce v lup; / ste nedečkaví, vystíhavi hosti: / vy rieky vychlípať i s jejich hosti – / nanajprv hlavu, potom však i trup, / tak ako havran [...]*“ (Hviezdoslav, 1931, s. 334).

očí (*mračná majú hrozbu v okáľoch*), padnutie ústnych kútikov (*živly majú ústa vykrivené*), nadávanie (*hrm kliatby z úst povetria*), zrýchlenie pulzu (*nový, zrutný srdca zeme tluk*), nervozitu a impulzívne pohyby (*more, pokývaj plecom, šijou, údmi*), ale aj o rozžiarenie (*plstvinný chlp škumatín oplzlých nesie víchor s tvárou veselou*), alebo, naopak, o vylučovanie žlče ako symbolu zlosti (*panovačnosť na obzore ako mračno stojí, žlč v okáľoch*). Okrem antropomorfných sú zastúpené aj animálne obrazy – najmä prirovnania, kde sa v pozícii comparanda nachádza prírodný alebo ľudský fenomén a v pozícii comparata zvieracie podstatné meno (*víchor ženie pred sebou vlny morské ako hnevny kupec stádo v trh; víchor zreve-zbučí ako byvol; panovačnosť ženie ľud pochabý s'a jahnence na bitúnok*). Prejavy hnevu sú v podobe zazerania, agresivity alebo zvýšeného hlasu vlastné nielen prírodným silám, ale aj človeku a Bohu (*mládež, blyskni zrakom do podliaka; človek-vrah kopne v šialenstve v podnož [Božieho trónu]; Hospodine, nežmurkneš okom, blesku, živelným nehneš prstom?*).

Zastúpený je aj smútok, ktorý sa vzťahuje predovšetkým na človeka, ale na niekoľkých miestach aj na zem a prírodu. Jeho príčinou je v *Severných žiarach* vojna, na ktorú sa obloha nedokáže pozerať (*nebe sa zakrýva chmárou, zrieť nechtiac zúrny v zemi boj*) a pri opise ktorej sa prelína obraz tmavých búrkových mračien s pojmom nešťastia, zúfalstva či ťaživého rozpoloženia. Stav sklúčenosti je v básni *Tak pustne zem* (prvotiny) spojený so situáciou v slovenskom národe (*brehmi zeme teká zúfalý žiaľ*), pričom v texte s incipitom *Na ceste už dosť dlhej pútnickej* (*Letorosty*) je toto prepojenie manifestované na úrovni kolorického a priestorového symbolu do čierna sfarbenej slovenskej oblohy (*žalosť, smútok, čiernej dúhy pás sa pretkal nebom naším*). Fyziologické symptómy nešťastia sa pritom unifikujú s predstavou dažďa ako vertikálneho pohybu odhora nadol (*zaslí oblak; slzný útok; odkvapni slza ťažká v mora hlbínu*). Na druhej strane je ľudský smútok reakciou na spoločenské dianie, postavenie Slovákov v monarchii či svetovú vojnu a týka sa lyrického subjektu (*teskniac osamote sa so slzavým okom obzerám; z chmúry tej mi slzi prúd oči zaleje; ranený som, v srdce bodnutý*), referenta v tretej osobe (*zasa len narieka tá sirôtka*) i národného kolektívu (*rod teskni ako lazár u jej pyšných vrát [vlasti]; nárky z bydlíšť kútov; inou strasťou nám zbledá líce*). Negatívne rozpoloženie môže rezultovať aj z ľudskej zloby, ktorá pripravuje druhých o radosť zo života (*nenávisník každú radosťku zamúti na žiaľ*).

Menej frekventovaný, ale nemenej zaujímavý je strach, vyplývajúci v prvom rade z vojnového ničenia (*kus Európy život leje, druhý oň sa bojí, chveje*), ale aj zo širšie poňatého zla a jeho prejavov (*víchrom zuní hrana zeme, svit citov už len ľak*). V *Severných žiarach* je strach súčasťou básnickej provokácie naproti ľuďom, pripomínajúc im blízkosť obávaného trestu (*bojíte sa? stín po vašom líci*).

V súvislosti s ničivou ľudskou činnosťou uvažujeme o antropomorfnom, ale okrajovo aj naturomorfnom a reifickom stvárnení zeme, ktoré demonštrujú syntagmy, ako *biť zem, dráždiť more, kľuť more, šatiť svet do spáleníšť pohromy, skvasiť svet na bahno, spôsobiť škody na ľudstva poli*. Marginálnosť naturomorfných obrazov koreluje s explicitným zobrazením spustošenej prírody, pričom rastlinné obrazy súvisia so smrtonosnou devastáciou lánov a pasienkov, ich zarastaním burinou alebo zničením škodcami (*spleslá, stuchnutá paša; nivy spráchnené; jarina civie a planie; hlod červotoče majstrovej práce*); na druhej strane sa zoomorfizácia vzťahuje predovšetkým na predstavu zotročeného zvierat'a (*poháňať zem bičom*). Na reifikačnom artikulačnom mechanizme je vystavaná metafora *do prírody človek votkal jedenicu špaty*, kde je exponovaná predstava jemnej textilie znehodnotenej vláknami hrubého tkaniva (v básni s incipitom *Je obrátenie Pavla* z cyklu *Dozvuky*).

Pri obraze zničenej zeme Hviezdoslav funkčne narába s obrazom choroby a bôľu. V týchto intenciách je zem živá, zranená, cíti bolesť, ktorú jej spôsobuje človek, krváca alebo trpí, ako to demonštrujú vybrané príklady: *zbožený bok planéty; sveta špitál; zastoná zem; nietiť bôľ planéty ohňom; tvár zohavená sinie Európy* alebo *lem zeme kvapká krvou*. Na niektorých miestach je antropomorfizácia posilnená konkretizáciou fyzického prežívania: *zem zažíva noc*

zimnic; vo vnútri [zeme] nemoc odchovaná, vír vodnatieľky; hlava v horúčke; čerstvá rana žrie v jej tele.

Sugestívny je aj obraz ženy-zeme, ktorá má pôrodné bolesti: „Zem sa ťažko vajatala, / k pôrodu pracujúc: sťa prvôstka, / nevesta mladušká – Jak? Vo vesmíre / preds' ona najstaršia snád' z rodičiek, /“ (Hviezdoslav, 1949, s. 107). Imaginácia na ploche rozsiahlej básne (s incipitom *Je obrátenie Pavla*) ústi do zničenia človeka, keďže zem porodila netvora-sopku ako odplatu za ľudskú podlosť: „[...] a – zľahla, / plod neslýchaný vrhnúc z útroby, / nebývalého dosiaľ živočicha, / akéhos' súše leviatana: / plam chrliaceho z tlamy krvavej, / ohrivneného dymu kotúčmi [...] / obludu – sopku! /“ (Hviezdoslav, 1949, s. 108). Takáto antropomorfizácia je prítomná aj v básni s incipitom *Ó, prečo som nie víchrom (Letorosty)*, kde je obraz chorej a znečistenej zeme-matky spätý s túžbou lyrického subjektu ju v podobe mora očistiť a ošetriť: „Tak očistil bych od brudu a hmyzu / kus zeme ten – snád' líce švárne, / snád' materské ňadrá, milostivé ústa, / bok srdečný či lono úprimné, / alebo čelo dumy, ducha temä – /“ (Hviezdoslav, 1948, s. 311). Odhliadnuc od Hviezdoslavovej poézie, literárne usúvzťažnenie s feminínnym princípom sa realizuje nielen na úrovni zeme ako pôvodkyne života na jednej strane a pomstiteľky na strane druhej, ale aj na úrovni zeme ako obeť a znásilnenej ženy, ktorá sa nachádza v centre ekofeministického záujmu (Heywood, 2008, s. 291–292; Kopecký, 2012, s. 113–114).

Relevantné je uplatnenie prírodných síl aj pri konkretizácii vnútorného rozpoloženia (*mračno mojej dumy; nové mračno pokrylo nebo mysle; mraky zredli v dážď pokánia*), resp. premietnutie subjektu do prírodného živlu. Takáto želaná štylizácia sa týka básne s incipitom *Ó, prečo som nie víchrom* a dvoch raných básní s názvom *Rád bych bol a Spravodlivosť!*, ale zatiaľ čo je pôsobenie vetra, búrky, mora, sopky a ohňa v prvých dvoch namierené proti nepriateľom (*rád bych bol víchrom: zroniť hlavu, čo sa hor' vzpína*), v poslednej je toto zacielenie reverzné: „Pád!... Je to krásne, keď voľakto padne, / hlučom a šustom! Mnohý rád by víchrom / aspoň za okamih byť, aby váľal, rúcal [slepých, hluchých, nevinných; dopl. V. V.], /“ (Hviezdoslav, 1956, s. 200). Na inom mieste (v skorej básni *Deti Prometeusa*) už viac nejde o túžbu byť prírodným živlom, ale o autoštylizáciu na úrovni predikácie (*my sme boli vodou, ktorá nosila plte; raz budeme ohňom besnej, zúrnej sily; my sme pomsty oheň spravodlivý*). Metaforická paralela medzi prírodnými a ľudskými prejavmi sa manifestuje pri kritike zla, zrady, podlosti, násillia, nenávisti, lenivosti, alkoholizmu a márnivosti (*vy máchnete metlou povíchrice*). V analyzovaných statiach frekventovanejšie dochádza k metonymickej unifikácii nositeľov neresti so živlom, čo dokladujú nasledujúce príklady: *nával zloby hučí vôkol morom vzbúreným; nenávisť spáli vlúdnosť mrazom, búrkou zahriakne zyv srdečný, dobročinnú dlaň hromom uderí; bleskom kmitla hrozná Astarot*.

6 Zhodnotenie antropocentrizmu vo vzťahu k planéte, prírode a ľudom

Záverečné zistenia sú štruktúrované v štyroch bodoch so zreteľom na antropocentrizmus v ekologicky orientovaných a kognitívnych výskumoch (pozri Tabuľka 1).

- Antropocentrizmus sa v prvom prípade vzťahuje na autora, prípadne na lyrický subjekt, ktorý hodnotí vnútrotextového percipienta. Do referenčných výrazov je premietnutý zámer ostro skritizovať, zosmiešniť a posúdiť negatívnu aktivitu človeka-ničiteľa, ktorá figuruje ako príčina bezútešného stavu zeme a národa.
- Polemika s človekom-pánom zeme rezultuje z uprednostnenia teocentrického princípu pred antropocentrickým, ale aj ekocentrickým. Súvisí to s básnikovým kresťanským presvedčením, ktoré sa prelína s ideologickým zaťažením literatúry devätnásteho storočia. Literárna explanácia ničenia prírody je v tomto smere prepojená s ľudskou vzbúrou voči Bohu a neoprávneným uzurpovaním centrálného postavenia. Obrazy spustošenej planéty, ktoré nemajú oporu v odboji proti vyššej autorite a ktoré vyplývajú „len“ z ľudskej bezcharakternosti, sú menej frekventované a kódujú plynutie prírodnými

zdrojmi, márnosť alebo pôžitkárstvo prepojené s vykorisťovaním ľudu. Ekologické témy sú marginálne a kompatibilné s obsahovo-motivickou štruktúrou nadosobných textov: napr. v intenciách kritiky národnej apatie sa v *Steskoch* reflektuje vyrubovanie lesov a stavba železnice.

- c) Odlišnosť obrazu človeka-ničiteľa a prírody-ničiteľky tkvie v tom, že zatiaľ čo prírodné živly v obraznom pláne básní dotvárajú predstavu poníženého etnika a jeho utlačateľov, človek je exponovaný ako zhubca života na zemi, a to v neprenesenom význame. Výsledky demonštrujú kognitívnu podstatu metafory, ktorá nie je iba lexikálnym prostriedkom, ale predovšetkým fenoménom ukotveným v ľudskom myslení. Relevancia antropomorfných obrazov koreluje s antropocentrickým postulátom kognitívnych vied, teda s tendenciou „poľudštit“ planétu, zem, vzduch, Boha, národ alebo iné (abstraktné) fenomény (Geeraerts, 2019, s. 209–212; Vaňková et al., 2005, s. 64). Vzhľadom na uvedené sa do popredia dostáva vzťah medzi invenciou literárnej komunikácie a konvenciou kognitívnych štruktúr (*búrka v hneve lomoživšia pričapla okenicu vs chod', vek mračný*). Lexikalizované aj originálne trópy sú zakorenené v ustálených štruktúrach a rozvíjajú metaforické konceptualizácie vychádzajúce zo zmyslových a telesných skúseností, ale zatiaľ čo prvá skupina to robí explicitne, v tej druhej je ukotvenie v spoločnom kóde jazykového spoločenstva zastreté (Vaňková, 2020, s. 289–290).
- d) Pri konceptualizácii sveta sa aplikujú pojmy telesnej, ale aj zmyslovej a kultúrnej skúsenosti. Naturomorfné a reifické zobrazenia čerpajú zo senzuálneho vnímania fauny, flóry, prírodných živlov alebo predmetov, ktoré sú štruktúrované inak než humánna doména a ktoré sa realizujú predovšetkým pri zobrazení ľudského prežívania alebo konania.

platforma	interdisciplinárne ekovýskumy		kognitívne výskumy	
východisko	človek-hodnotiteľ	negácia človeka ako pána zeme	skúsenosť ľudského tela	zmyslová skúsenosť
jazykové prostriedky	hodnotiaca lexika	obrazná aj neobrazná reč	antropomorfné trópy	naturomorfné a reifické trópy
príklad	<i>mamľasovia</i>	<i>strovili ste všetko, čo zem dala</i>	<i>mraky majú v tvári výsmech</i>	<i>v duši mi hnev zblýska svätý</i>

Tabuľka 1 Variácie antropocentrizmu vo vzťahu človeka s prírodou

Literatúra:

- ARTHUROVÁ, K. (2006): *Biblická studie o Božích jménech*. Praha: Nakladatelství KMS.
- BUELL, L. (1995): *The environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- DOLNÍK, J. (1989): Lexikálne vyjadrenie citového hodnotenia. In: *Slovenská reč*, 54/1, s. 30–39.
- GARRARD, G. (2004): *Ecocriticism*. London: Tailor & Francis e-Library.
- GEERAERTS, D. (2019): *Teorie lexikální sémantiky*. Praha: Karolinum.
- HARPÁŇ, M. (2009): *Teória literatúry*. 5. vyd. Bratislava: ESA.
- HEYWOOD, A. (2008): *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia.
- HUBA, P. (1998): *Sto rokov oravskej železnice*. Dolný Kubín: v. n.
- KAMENČÍK, M. (2012): Ekoliteratúra a jej postmoderná šanca (poznámka k slovenskému básnickému kontextu). In: I. Pospíšil – J. Šaur – A. Zelenková (eds.): *Postmodernismus: smysl, funkce a výklad (jazyk – literatura – kultura – politika)*. Brněnské texty k slovákistice XV. Brno: Masarykova univerzita v Brne, s. 39–45.

- KOPECKÝ, P. (2012): *Robinson Jeffers a John Steinbeck: vzdálení a blízcí*. Brno: Host.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): *Metafory, ktorými žijeme*. Brno: Host.
- ORGOŇOVÁ, O. – DOLNÍK, J. (2010): *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- RAKÚS, S. (2011): *Medzi látkou a témou*. Levoča: Modrý Peter.
- SEDLÁK, I. et al. (2009): *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin – Bratislava: Vydavateľstvo Maticy slovenskej – Literárne informačné centrum.
- ŠMATLÁK, S. (1961): *Hviezdoslav. Zrod a vývin jeho lyriky*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- TURČÁNY, V. (1960): Hviezdoslavove Stesky. In: O. Čepan (ed.): *Litteraria III: Štúdie o lyrike, literárnych vzťahoch a druhoch*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 5–83.
- VAŇKO, J. (2014): Antropocentrizmus v jazyku a jazykovede. In: J. Vaňko (ed.): *Obráz človeka v jazyku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 10–20.
- VAŇKOVÁ, I. (2007): *Nádoba plná reči (človek, reč a prirodzený svet)*. Praha: Univerzita Karlova v Prahe.
- VAŇKOVÁ, I. (2020): „Ta černá kára se můj život nazývá.“ Ke konceptualizaci života v českých písňových textech. In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité míti styl. Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 288–307.
- VAŇKOVÁ, I. et al. (2005): *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.
- VRAJOVÁ, V. (2024): Vzťah človeka a prírody v národno-spoločenskej lyrike P. O. Hviezdoslava. In: *Zborník z konferencie Edukacyjne projekty dzialań proekologicznych 8. – 10. 9. 2022*. [V tlači.]
- ZAMBOR, J. (2010): *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava: Veda.
- ZIMA, J. (1961): *Expresivita slova v súčasnej češtině. Studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Pramene:

- Biblia. Slovenský ekumenický preklad*. 2. vyd. (2011): Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1928): *Sobrané spisy básnické 2. Oddiel lyrický*. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1931): *Sobrané spisy básnické 11. Básnické prviesenky. Vzhľadanie. Rozličné básne*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1948): *Sobrané spisy básnické 2. Oddiel lyrický*. 5. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1949): *Sobrané spisy básnické 9. Dozvuky – Krvavé sonety*. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1952): *Krvavé sonety*. Martin: Matica slovenská.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1955a): *Básnické prvotiny I. 1868 – 1869*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. [Cit. 2023-23-03.]
- Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1699/Orszagh-Hviezdoslav_1869-I/1>
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1955b): *Stesky (1903 – 191*)*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- HVIEZDOSLAV, P. O. (1956): *Básnické prvotiny II. 1870 – 1872 a z básní nedatovaných*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

Summary

Variations of anthropocentrism in P. O. Hviezdoslav's national-social lyrics with nature motifs

The paper deals with anthropocentrism in the national-social poetry of P. O. Hviezdoslav, based on the postulates of cognitive-linguistic and interdisciplinary, ecologically oriented research. The aim of the paper is to identify the manifestations of anthropocentrism in the expressive plan of P. O. Hviezdoslav's

national-social lyric poetry. The research sample consists of 69 poems that cover the whole period of the writer's literary activity and in which images of natural elements are exposed in response to social events. In the processing of the text set, an analytical-interpretive and partly comparative approach is applied, which draws on the methodology of general linguistics (stylistics), as well as cognitive, ecologically, and pragmatically oriented linguistics. Given the literary texts under review, the terminological instrumentation of literary science is also important. The results of the research are structured along several lines. In the first case, anthropocentrism refers to the author or the lyrical subject evaluating the intra-textual percipient. The intention to sharply criticize, ridicule and judge the negative activity of the human-destroyer is reflected in the referential expressions. At the level of poetic imagery, anthropocentrism manifests itself in anthropomorphic, but also in naturomorphic, and reific metaphors that derive from the experience of the human body and from sensory empiricism. Finally, it is the central position of man as master of the earth that the lyrical subject exposes to sharp criticism through both poetic imagery and non-poetic language. At the same time, the polemic with the man-demiurg results from a privileging of the theocentric principle over the anthropocentric, but also ecocentric one.